

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.12.2016 № 1604)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Дніпровський державний
аграрно-економічний
університет

ДКС Центр
Видавництво ТОВ «ДКС-центр»

0 0 0 0 0 0 0

УДК 35.072.3 : 331.5

М. В. Кравченко,

*д. держ. упр., професор, професор кафедри соціальної і гуманітарної політики
Національної академії державного управління при Президентові України*

К. С. Міщенко,

*к. держ. упр., доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

M. Kravchenko,

*Doctorate in Public Administration, Professor, Professor of Social and Humanitarian Policy of the
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv*

K. Mischenko,

*PhD (Public Administration), Associate Professor in the Department of Public Management and Administration
at*

Ukrainian State Employment Service Training Institute, Kyiv

STATE POLICY IN THE SPHERE OF PROTECTION OF RIGHTS AND WELFARE OF CHILDREN: A RETROSPECTIVE ANALYSIS

На основі ретроспективного аналізу досліджено історію становлення в Україні в радянський період та за часів незалежності державної політики з питань охорони дитинства, захисту прав дітей та їх благополуччя. Проаналізовано послідовність розроблення й хронологію прийняття найбільш важливих законодавчих актів з означених питань, виокремлено етапи формування і розвитку в Україні державної політики щодо захисту прав дітей. Розглянуто діяльність держави щодо імплементації в сферу охорони дитинства положень ратифікованих Україною міжнародних правозахисних актів стосовно дітей, зокрема Конвенції ООН про права дітей. Окреслено концептуальні засади та особливості становлення в Україні інституту Уповноваженого Президента з прав дітей, виокремлено проблеми, що існують у сфері захисту прав дітей та їх благополуччя, запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

On the basis of a retrospective analysis the history of formation in Ukraine during the Soviet period and independence of state policy concerning childcare, protection of children's rights

and their welfare was researched. Sequence of elaboration and the chronology of adoption of the most important legislation concerning mentioned issues were analyzed, stages of formation and development in Ukraine of the state policy concerning protection of children's rights were outlined. Activity of state concerning the implementation in the sphere of child care of provisions of ratified by Ukraine international human rights instruments related to children was considered, including the UN Convention on the Rights of the Child. The conceptual basis and peculiarities of formation in Ukraine of institution of the Commissioner of the President of Ukraine for Children's Rights were outlined, problems that exist in the field of protection of children's rights and their welfare were accentuated, possible ways of their solution were proposed.

Ключові слова: охорона дитинства, права дітей, захист прав та благополуччя дітей, інститут уповноваженого з прав дітей, етапи формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав та благополуччя дітей.

Key words: childcare, children's rights, protection of the rights and welfare of children, the institution of the Commissioner for Children's Rights, stages of formation and implementation of state policy in the sphere of protection of rights and welfare of children.

Постановка проблеми. Повний і всебічний розвиток особистості дитини, створення необхідних умов для реалізації та захисту її прав і свобод – пріоритетне завдання будь-якої сучасної демократичної та правової держави. Законодавством України захист прав дітей, їх благополуччя визнаються загальнодержавними стратегічними пріоритетами, що пояснюється визначальною роллю молодого покоління у гарантуванні життєздатності суспільства та прогнозуванні його розвитку.

В умовах соціально-економічних перетворень та ведення на частині території України військових дій, проблеми захисту прав дітей набувають особливої гостроти. Адже діти – це своєрідні індикатори, які визначають рівень добробуту й розвитку суспільства, вони дуже чутливо реагують на всі зміни, які відбуваються в житті держави, проте самостійно не можуть впливати на умови, у яких існують.

Незважаючи на значні зрушення, що відбулися у сфері охорони дитинства протягом останніх років, стає очевидним, що існуюча в Україні система захисту прав дітей не в змозі повною мірою забезпечити реалізацію їхніх прав. Це зумовлює необхідність поглибленого аналізу діяльності органів державної влади з цих питань у часовому вимірі та пошуку можливостей для створення нових, більш дієвих механізмів реалізації державної політики з питань правого захисту й соціальної підтримки дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маючи свої специфічні потреби, інтереси, володіючи притаманними лише їй характеристиками, дитина потребує закріплення в законодавстві своїх прав, оскільки неспроможна захистити себе самостійно. Тому питання правового захисту дітей, формування відповідної політики держави постійно перебувають у полі зору вітчизняних науковців. Конституційно-правовий статус дитини в Україні, питання державної політики щодо захисту прав дітей, їх соціального благополуччя досліджували В.Довженко, З.Кияниця, Ю.Павленко [1], Л.Волинець, Н.Комарова, Ю.Парамонов [2]; захист прав дітей з точки зору міжнародного приватного права вивчали О.Гончаренко, Л.Красицька; права дитини з особливими потребами досліджували В.Нагорна, С.Корнієнко; історія становлення інституту омбудсмена, його правове забезпечення перебували в полі зору Ю.Шемшученка, Г.Мурашина, аналіз цього інституту як засобу забезпечення прав і свобод людини здійснювали К.Закоморна; Ю.Грошевий, О.Марцеляк [3] та інші науковці. Водночас робіт, в яких досліджується історія становлення системи утвердження прав дітей в Україні, виокремлюються етапи її формування та розвитку, аналізуються акти законодавства та їх положення щодо захисту прав та благополуччя дітей, недостатньо, що й обумовлює актуальність цієї статті.

Невирішені частини загальної проблеми. Законодавство України декларує широкі гарантії захисту прав дитини,

разом з тим закріплені в законах норми у багатьох випадках залишаються суто декларативними. Створено систему інституцій, покликаних захищати права дитини, серед яких Уповноважений Президента України з прав дитини, міністерства соціальної політики, охорони здоров'я, освіти і науки, судові, правоохоронні органи, прокуратура, науково-дослідні інститути, значна кількість громадських організацій. Водночас не забезпечується належний стан охорони прав дітей, залишається малоефективною система контролю за дотриманням законодавства у цій сфері. Про це свідчить зростання кількості звернень про порушення прав дітей, кількість зафіксованих випадків жорстокого поводження з ними, мають місце випадки недотримання прав дітей на охорону здоров'я, освіти, забезпечення житлом. Зростає рівень дитячої захворюваності, чисельність ВІЛ-інфікованих дітей і хворих на туберкульоз, збільшується число підлітків, схильних до вживання алкоголю, наркотиків, що створює загрозу для відтворення людського капіталу. Не вирішено низку правових проблем дітей-інвалідів, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Не визначено дисциплінарну відповідальність як посадових осіб, так і громадян за неналежну реалізацію прав і свобод дітей та допущених при цьому зловживань. Отже, вітчизняну державну політику у сфері захисту прав та благополуччя дітей не можна вважати ефективною, існує чимало проблем, які потребують невідкладного вирішення.

Метою статті є ретроспективний аналіз дослідження послідовності та специфіки становлення й розвитку в Україні державного соціально-захисного інституту охорони дитинства, формування системи захисту прав дитини на повноцінне, гідне життя та благополуччя, створення умов для реалізації свобод та інтересів дитини у суспільстві, особливостей державної політики у зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея захисту прав дитини дискутувалася впродовж багатьох століть та активізувався цей процес тільки в ХІХ ст., коли розвинулася концепція захисту прав дітей. Права дитини отримали міжнародне правове визнання завдяки англійці Енглантайн Джебб, яка створила фонд для надання допомоги тисячам нужденних дітей, що згодом був реорганізований у Міжнародний союз захисту дітей.

Першим міжнародним документом, де порушувалася проблема захисту прав дитини, була Женевська декларація, ухвалена Лігою Націй у 1923 р., проєкт якої підготував Міжнародний союз захисту дітей. Декларація спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психологічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання та захист.

Основи захисту прав дітей вперше були зафіксовані в ст. 25 «Загальної декларації прав людини», яку ухвалила в 1948 р. Генеральна Асамблея ООН [4]. Свій розвиток Декларація отримала в Пактах про права людини (1966), що гарантували рівні права всім дітям та забезпечення їх основних соціальних потреб.

У 1959 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила окрему Декларацію щодо прав дитини [5]. У документі визначено десять фундаментальних принципів, якими проголошується, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, котрі дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно. У соціальному аспекті Декларація зобов'язала держави-учасниці створювати умови для здорової та нормальної життєдіяльності дитини, гарантувати її свободи та гідність. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також захищеною від недбалого ставлення до неї, жорстокості та експлуатації.

У 1989 р. Генеральною Асамблеєю ООН ухвалено Конвенцію про права дитини [6] – міжнародний правозахисний документ, який ратифікували практично всі країни світу. Конвенція зобов'язує держави вжити заходів щодо забезпечення та захисту прав дітей на основі чотирьох основних принципів: першочерговість забезпечення інтересів дитини; забезпечення повноцінного життя дітей; залучення кожної дитини до життя спільноти; відсутність дискримінації. Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини 27 лютого 1991 року.

Протягом двадцятого століття на території України політика держави у сфері захисту прав та благополуччя дітей формувалася наступним чином.

Проголошення радянською владою в 1918 р. всіх дітей державними спонукало до пошуку форм влаштування дітей-сиріт та безпритульних дітей. У 1920 р. прийнято Декларацію про соціальне виховання дітей, відповідно до якої запроваджувалася система соціального виховання, яка мала охоплювати дітей від народження до 15 років. Основною й єдиною формою соціального виховання було визначено дитячий будинок. На цьому етапі охорони дитинства надзвичайно впливовими були теорії А.Макаренка, який вірив у колективне виховання [7]. Проте спроби практичного застосування цих

положень були зруйновані реальним життям – після Першої світової війни багато дітей осиротіло, кількість безпритульних дітей сягала 6-8 мільйонів. У другій половині двадцятих років радянській владі вдалось подолати проблему дитячої бездоглядності, жебрацтва, злочинності, в результаті чого кількість дітей, які виховувалися в інституціях, починає зменшуватись. Після завершення Другої світової війни патронатне виховання знову було замінено на інституційне, аби звільнити жінок від домашніх обов'язків і залучити їх до праці. У післявоєнний період було відкрито більше 650 нових дитячих будинків, в яких проживало більше 600 тисяч дітей.

У 1960-ті роки було запроваджено таку форму інституційної опіки дітей, як «школа-інтернат», яка передбачала ізоляцію вихованців та здійснення повного циклу навчально-виховного процесу в одному закладі. Певний прорив у ставленні до дитини та сім'ї було здійснено у кінці шестидесятих років В.Сухомлинським [8], який проголосив дитину найвищою цінністю та відводив головуючу роль родині й сімейному вихованню у становленні до дитини як особистості. У 1970-80-ті роки в СРСР традиційними для сімей з дітьми вважались послуги з підтримки сім'ї у вихованні і догляді за дитиною, які надавали різні заклади, зокрема дитячі садочки, групи продовженого дня у школах, позашкільні заклади, оздоровчі піонерські табори, спортивні секції, клуби за місцем проживання, інтернатні установи. Суб'єктами сімейної політики та послуг для сімей з дітьми були також профспілкові комітети, комсомольські та піонерські організації тощо.

З розпадом Радянського Союзу більшість громадян України опинилися в складній економічній ситуації, що характеризувалася тотальним безробіттям, трудовою міграцією, бідністю, поширенням насилля, злочинності, відбувалося загострення проблем алкоголізму, наркоманії. Усе це супроводжувалося послабленням ролі усталених інститутів, які раніше опікувалися проблемами виховання дітей – масово закривалися дитячі садочки, позашкільні заклади, клуби за місцем проживання, скорочувалися штати педагогів-організаторів, у школах зменшувалися кількість груп продовженого дня. Діти з не пристосованих до нового життя сімей жебракують, миють автомобілі, працюють на ринках тощо. На початку 1990-х років значно розширюється мережа інтернатних закладів, до яких, окрім дітей-сиріт, на утримання за рахунок державного бюджету починають приймати дітей, чії батьки з тих чи інших причин не могли забезпечити першочергові потреби дитини. Таке право було надано різним категоріям сімей – бідним, малозабезпеченим, неповним, з проблемами інвалідності. Обмежене фінансування, застарілі форми роботи провокували групові втечі дітей з інтернатів – третина дітей, вилучених з вулиці, становили вихованці інтернатних закладів [9]. Тому виникла потреба в побудові національної системи охорони дитинства та прав дітей, яка б забезпечила високі стандарти соціального захисту.

За роки незалежності України формування та реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей пройшли декілька етапів (табл. 1):

Таблиця 1.

Етапи формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей

Перший етап (1991-1995 рр.)	Ратифікація Україною Конвенції ООН про права дитини у 1991р. Ухвалюється низка важливих законів України: «Про освіту», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про фізичну культуру і спорт». У 1992р. утворено мережу центрів соціальних служб для молоді як соціальної інституції, яка покликана відповідати за соціальну роботу з підлітками та молоддю. Вперше окремими структурами, на які було покладено вирішення питання соціально-правового захисту дітей, подолання дитячої бездоглядності, безпритульності та профілактики злочинності, стали створені відповідно до Закону України «Про органи і служби в справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» (1995р.) – служби у справах неповнолітніх.

Другий етап (1996-2000 рр.)	Створено Міністерство у справах сім'ї та молоді (1996р.) та Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства (2000р.). Ухвалюється низка законів України: «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про прожитковий мінімум», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам». Ухвалено перші державні соціальні програми у сфері охорони дитинства, зокрема Національна програма «Діти України» на період 1996-2000 років. З 1996р. започатковується підготовка Державних доповідей про становище дітей в Україні.
Третій етап (2001-2005 рр.)	Ухвалено Закон України «Про охорону дитинства», який визначив охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і встановив основні засади державної політики у цій сфері; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», який визначив організаційні та правові засади соціальної роботи з дітьми. Ухвалюється Сімейний кодекс України, закони України «Про дошкільну освіту», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про соціальні послуги». Із Указу Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» (2005р.) розпочалася реформа державної системи опіки та піклування про дітей. Повноваження щодо опіки та піклування були передані від органів управління освітою до служб у справах неповнолітніх (вони діяли як структурні підрозділи в місцевих органах влади), які пізніше були перейменовані у служби у справах дітей. Важливою системною реорганізацією стало утворення в 2005р. при Міністерстві сім'ї, молоді та спорту Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини, передача функцій ведення справ щодо усиновлення, опіки та піклування службам у справах дітей та новоутвореному Департаменту (раніше опікувались органи освіти).
Четвертий етап (2006-2010 рр.)	Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини набуває статусу урядового органу (2006р.), розпочинається реформа державної системи опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Запроваджується принципово нова модель надання державної соціальної підтримки дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування – «гроші ходять за дитиною». Ухвалено документ стратегічного значення для охорони дитинства – Закон України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року».

П'ятий етап (2011-2015 рр.)	У 2011р. засновано інститут дитячого омбудсмена. Із 2013р. Україна стала членом Європейської мережі омбудсменів з прав дітей (ENOC). Здійснюється реалізація Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини». Реалізація заходів Програми забезпечувала оптимальне функціонування цілісної системи захисту прав дітей відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини та з урахуванням Цілей розвитку, проголошених Декларацією тисячоліття ООН і підсумкового документа Спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей». Ліквідовано Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, Державну соціальну службу для сім'ї, дітей та молоді. Функції щодо здійснення державної політики з питань охорони дитинства та захисту прав дітей передано Мінсоцполітики України, у складі якого створюється Департамент сім'ї та дітей.
Шостий етап (з 2016 р.)	Відбувається подальше формування та вдосконалення державної політики у сфері захисту прав та благополуччя дітей з урахуванням суспільних викликів.

Окремо варто зупинитися на впровадженні в Україні інституту Уповноваженого з прав дітей (дитячого омбудсмена).

У 2011р. за результатами національної доповіді про реалізацію положень Конвенції ООН про права дитини Комітет ООН з прав дитини вніс низку зауважень і рекомендацій щодо політики, яка здійснювалася в Україні стосовно дітей. У його висновках зазначалося, що Комітет настійно рекомендує Україні вжити необхідні заходи для запровадження посади Уповноваженого з прав дітей. Комітет рекомендував Україні забезпечити механізм омбудсмена людськими і фінансовими ресурсами для гарантування його незалежності та дієвості [10, п. 16].

Необхідність запровадження посади спеціалізованого омбудсмена в інтересах дітей обґрунтовується щонайменше трьома причинами: по-перше, діти через особливості свого психічного і фізичного розвитку вимагають особливого підходу; по-друге, через відсутність життєвого досвіду і певною мірою залежного становища вони не завжди самостійно можуть захистити свої права і законні інтереси; по-третє, благополуччя та нормальний розвиток дітей визначають майбутнє будь-якої країни.

Комітет ООН з прав дитини, як міжнародний орган нагляду за дотриманням Конвенції, ще у 2002р. прийняв документ «Роль незалежних національних правозахисних інституцій у справі захисту та заохочення прав дитини», у якому визначалося, що кожній державі потрібна незалежна правозахисна установа, яка б відповідала за питання забезпечення та захисту прав дітей, і незалежно від її форми була б спроможна проводити моніторинг стану забезпечення охорони дитинства, благополуччя дітей та захисту їх прав. Підкреслювалося, що така правозахисна інституція має діяти незалежно, перебувати поза впливом державних органів чи посадових осіб, бути захищеною від посягань та блокування її роботи. Інститут омбудсмена мав стати дієвою, всеохоплюючою формою системного контролю за станом дотримання прав дітей, новим механізмом забезпечення ефективного захисту прав і законних інтересів дітей, який не дублює діяльність інших державних органів у цій сфері. Функціями та повноваженнями омбудсмена визначалися:

- проведення незалежного нагляду за ходом виконання державою зобов'язань, взятих відповідно до Конвенції ООН про права дитини;
- сприяння узгодженню національного законодавства з положеннями Конвенції та інших міжнародних актів;
- надання консультативної допомоги;
- справляння впливу на національне законодавство, політику і практику щодо інтересів дітей;
- сприяння координації дій органів державної влади всіх рівнів в інтересах дітей;
- ужиття заходів з відновлення прав дітей, розгляд скарг та заяв, поданих дітьми або їхніми представниками, за необхідності виступати позивачем або захисником у судах від імені дітей.

В Україні інститут дитячого омбудсмена засновано у серпні 2011р. Указом Президента України «Питання

Уповноваженого Президента України з прав дитини», яким затверджено й відповідне Положення. Першочерговим завданням українського омбудсмена стало розроблення концепції діяльності у сфері захисту прав дітей. Місією омбудсмена визначено забезпечення здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері. Серед інших концептуальних засад діяльності омбудсмена були: почути кожну дитину, права якої порушено, зробити все необхідне для їх поновлення; ведення моніторингу усіх дій та рішень центральних і місцевих органів влади, які стосуються прав дитини, їх аналіз на відповідність законодавству з питань захисту прав дітей; внесення всіма без винятку органами влади необхідних змін до законодавства щодо забезпечення прав та інтересів дітей.

З метою запобігання дублюванню функцій органів державної влади, що опікувалися на той час захистом прав та інтересів дітей, було встановлено, що інституція Уповноваженого Президента України з прав дитини має власні завдання, не підміняючи жоден інший державний орган. Зокрема, український омбудсмен відповідав за постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання міжнародних зобов'язань у цій сфері. Уповноважений мав вносити в установленому порядку Президентові України пропозиції щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини, рекомендації стосовно підготовки проектів відповідних законів, вживати заходи щодо інформування населення про права та законні інтереси дитини [11].

Крім обов'язків, омбудсмен був наділений широкими правами: брати участь в опрацюванні проектів законів, актів Президента України з питань захисту прав та законних інтересів дитини; відвідувати спеціальні установи для дітей, заклади соціального захисту дітей та інші заклади, у яких перебувають діти; звертатися до державних органів щодо сприяння вирішенню питань, віднесених до компетенції Уповноваженого; одержувати від державних підприємств, установ, організацій необхідні інформацію, документи і матеріали, у тому числі й з обмеженим доступом, з питань, що належать до компетенції Уповноваженого; залучати до опрацювання окремих питань представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, експертів, учених та фахівців; брати участь у засіданнях державних органів з питань, що належать до компетенції Уповноваженого; звертатися до державних органів, у тому числі правоохоронних, щодо виявлених фактів порушень прав та законних інтересів дитини; вивчати стан роботи із соціально-правового захисту дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах для дітей і закладах соціального захисту дітей, стан виховної роботи з дітьми у навчальних закладах; взаємодіяти з організаціями, у тому числі й міжнародними, з питань захисту прав та інтересів дитини [11].

Таким чином, міжнародний досвід здійснення незалежного контролю за реалізацією прав дітей, свідчить, що інститут омбудсмена є найбільш ефективним його механізмом. Наразі забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини здійснює відповідний структурний підрозділ Адміністрації Президента України. Для надання консультативної допомоги Уповноваженому створено громадську консультативну раду з питань захисту прав дитини на правах робочої групи Адміністрації Президента України. Для більш повного виконання дитячим омбудсменом своїх повноважень на сьогодні встановлено взаємодію з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, оскільки порушення прав дитини також є і порушенням прав людини. З цією метою в Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини запроваджено Представника Уповноваженого з прав дитини, недискримінації та гендерної рівності, створено відповідний структурний підрозділ. До його компетенції віднесені питання щодо моніторингу стану дотримання прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері, підготовка пропозицій Уповноваженому з прав людини щодо вжиття актів реагування з метою запобігання порушенням прав дитини або сприяння їх поновленню.

Особливістю шостого етапу формування та реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей стало розроблення та реалізація заходів щодо захисту прав дітей в умовах ведення на частині території України військових дій. Збройний конфлікт, у який втягнуто Україну, призвів до погіршення становища із захистом прав дітей, що пов'язано з об'єктивними причинами, зокрема вимушеним переселенням значної частини дітей (30 % від загальної кількості осіб) із анексованого Криму та зони ведення військових дій на Сході (частини Донецької та Луганської областей). Діти-переселенці стали для України новою категорією населення, яка у першу чергу стала потребувати захисту прав дітей, а також їх соціальної захищеності та соціальної допомоги. Стрімке зростання чисельності вимушених переселенців з дітьми стало серйозним випробуванням для органів державної влади та місцевого самоврядування.

Держава визначила головними наступні завдання щодо підтримки сімей з дітьми та дітей-переселенців з окупованих територій Донецької та Луганської областей: переведення державної соціальної допомоги за місцем фактичного проживання (перебування) дітей або первинне її призначення; виплата допомог при народженні (усиновленні) дитини, самотніми матерям, опікунам та піклувальникам, дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства, малозабезпеченим сім'ям; тимчасова допомога на дітей, один з батьків яких ухиляється від сплати аліментів; надання юридичної, психологічної та соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, опікунам, піклувальникам, прийомним батькам та батькам-вихователям; супровід сімей переселенців з дітьми, які потребують допомоги [12].

Україна ратифікувала Факультативний протокол щодо участі дітей у збройних конфліктах (2004р.), зміст якого набув надзвичайної актуальності у зв'язку з проведенням АТО на Сході України. Відповідно до статті 4 зазначеного протоколу, вербування або використання у військових діях осіб, які не досягли 18-річного віку, категорично забороняється. На сьогодні цю норму імплементовано в законодавство України: Законом України «Про охорону дитинства» передбачено, що участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення або втягування дітей до збройних формувань, пропаганда війни забороняються. Водночас, реальних механізмів притягнення осіб, які втягують малолітніх до незаконних військових формувань, наразі немає. Мова йде не лише про втягування дітей у військові дії, а й про вивезення дітей до сусідньої держави, їх усиовлення тощо. В умовах війни сторонами порушується виконання статті 3 Загальної декларації прав людини та відповідно статті 6 Конвенції про права дитини щодо права на життя.

Висновки. Досліджуючи процес формування та реалізації державної політики в сфері захисту прав та благополуччя дітей у ретроспективному аналізі, можемо засвідчити про значний поступ за роки незалежності України у вирішенні питань соціального захисту дітей: ратифіковано низку міжнародних нормативно-правових актів, прийнято системовизначальні вітчизняні закони та інші правові документи, вивчається та застосовується кращий закордонний досвід розвинутих країн світу в побудові сучасної національної системи охорони дитинства тощо.

Разом з тим, наявність законодавчої бази з питань захисту прав дітей, не означає ефективність реалізації положень вітчизняного законодавства. Навпаки, практика діяльності дитячого омбудсмена свідчить про численні факти порушень прав дітей. Зокрема, аналіз звернень до Уповноваженого Президента України з прав дитини виявив зростаючу потребу в правовому захисті та охороні дитинства, серед яких найбільш типовими були: захист житлових і майнових прав дітей; захист прав дітей-сиріт та дітей з багатодітних родин, неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом; захист від насильства над дітьми; від загрози життю й здоров'ю дітей, які перебувають у зоні військового конфлікту; розв'язання конфліктів між батьками щодо місця проживання дитини; скарги на дії або бездіяльність місцевих органів влади тощо. Отже, характерним для України підходом щодо захисту дітей залишається виявлення зовнішніх, очевидних аспектів правових явищ без проникнення у внутрішні сутнісні сторони та зв'язки, через що залишається недієвою практика застосування положень законодавства.

Перманентні зміни функцій, повноважень і підпорядкування органів державної влади, відповідальних за захист прав і благополуччя дітей, не сприяють підвищенню ефективності державної політики у цій сфері. Потребує посиленої уваги стан реалізації прав дітей з категорії внутрішньо переміщених осіб, дітей учасників АТО, які загинули або стали працевдатними.

В українському законодавстві санкції за порушення прав дітей зібрані у Сімейному, Кримінальному та Цивільному кодексах, проте частина порушень статистично не обліковуються, що свідчить про відсутність механізмів реагування на порушення, тому детальний аналіз потребують державні механізми захисту прав дитини. Також важливо проводити щорічні статистичні перевірки кількості дітей-сиріт, дітей, залишених без батьківського піклування, неблагополучних сімей, в яких виховуються діти, щоб у подальшому своєчасно вживати заходи щодо покращення становища цих дітей задля спільного благополуччя.

Перспективи подальших досліджень. В умовах децентралізації влади варто розробити методику визначення оптимального числа служб у справах дітей, соціальних служб з надання соціальних послуг сім'ям з дітьми на місцевому рівні, чисельності працюючих у цих інституціях. Сьогоднішня тенденція щодо їх скорочення заради начебто економії фінансових ресурсів може призвести до значного, а можливо й незворотнього погіршення показників охорони дитинства в цілому.

Список літератури.

1. Захист прав дитини в Україні. Підсумки діяльності у 2013 році Уповноваженого Президента України з прав дитини Ю.О. Павленка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unicef.org/ukraine/Report_2014_OBL.pdf.
2. Парамонов Є. О. Актуальні питання захисту прав дитини в Україні [Електронний ресурс]/Є.О. Парамонов. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/govermgmt/2012/194-182-7.pdf>.
3. Марцеляк О. Омбудсмен з прав дитини: проблеми формування і розвитку у світі і в Україні / О. Марцеляк // Право України. – 2003. – № 10. – С. 44–48.
4. Загальна декларація прав людини – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
5. Декларація прав дитини 20.11.1959 р., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384
6. Конвенція про права дитини // [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021
7. Макаренко А. С. Деякі висновки з педагогічного досвіду // А. Макаренко Вибр. пед. твори: в 7-и т. – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 5. – с. 209–300.
8. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // В. Сухомлинський Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – с. 149–418.
9. Соціальний захист дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування / Український інститут соціальних досліджень. – К. : [б. в.], 2000. - 256 с.
10. Комітет ООН з прав дитини. Заключні спостереження: Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/unicef_ukraine2011.pdf.
11. Про Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 11 серп. 2011р. №812.- Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13859.html>.
12. Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо перемішених осіб” від 20 жовтня 2014р. № 1706-VII - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

References.

1. Commissioner of the President of Ukraine for Children's Rights (2014), “Protection of children's rights in Ukraine. Results of the 2013 Commissioner of the President of Ukraine for Children's Rights Y.O. Pavlenko”, available at: www.unicef.org/ukraine/Report_2014_OBL.pdf (Accessed 15 March 2017).
2. Paramonov, Ie. O. (2012), “Current issues of children rights protection in Ukraine”, available at: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/govermgmt/2012/194-182-7.pdf> (Accessed 15 March 2017)..
3. Martseliak, O. (2003), “Ombudsman for Children's Rights: Problems of formation and development in the world and in Ukraine”, Pravo Ukrainy, vol. 10, pp. 44–48.
4. UN (1959), “Universal Declaration of Human Rights”, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (Accessed 15 March 2017)..
5. UN (1959), “Declaration of the Rights of the Child”, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (Accessed 15 March 2017).
6. UN (1989), “Convention on the Rights of the Child”, available at: (Accessed 15 March 2017). http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021
7. Makarenko, A. C. (1954), “Some conclusions from the teaching experience”, Vybr. ped. tvory: v 7-y t [Select. ped. works: a 7-vol.], vol.5, pp.209–300, Rad. shk., Kyiv, Ukraine.
8. Sukhomlynskiy, V. O. (1976), “How to raise a real person”, Vybrani tvory v 5-ty t. [Selected works: in 5 vol.], vol. 2, pp.149–418, Rad. shkola, Kyiv, Ukraine.
9. Ukrainskiy instytut sotsialnykh doslidzhen (2000), Sotsialnyi zakhyst ditei syrit i ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannya [Social protection of orphans and children deprived of parental care], Ukrainskiy instytut sotsialnykh doslidzhen, Kyiv, Ukraine.

10. UNICEF (2011), “UN Committee on the Rights of the Child. Concluding observations: Ukraine”, available at: http://www.president.gov.ua/docs/unicef_ukraine2011.pdf (Accessed 15 March 2017). .

11. President of Ukraine (2011), “On the Commissioner of the President of Ukraine for Children's Rights”, available at: <http://www.president.gov.ua/documents/13859.html> (Accessed 15 March 2017)..

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “On ensuring rights and freedoms of internally displaced persons”, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (Accessed 15 March 2017).

Стаття надійшла до редакції 20.03.2017 р.

ТОВ "ДКС Центр"

Вропу